

Ніна Поліщук

**“УКРАЇНА КИЇВСЬКА” ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО
(АСПЕКТ РЕКОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ
ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ ІДЕНТИЧНОСТІ)**

*Існувало поняття світле і безмежне Україна Київська,
Осередок сліпучо-привабливої культури, туди-бо
Стікалися звідусіль генії, що втратили для потомства
Ім'я своє особисте, щоб славним вовіки було спільне
Всім їм: Україна Київська¹*

Останніми роками постать видатного представника української гуманітаристики ХХ ст. – прозаїка, драматурга, літературознавця, перекладача – І. Костецького (1913–1983) починає привертати увагу якщо не численних, то значної кількості дослідників, підтверджуючи вдалу заувагу Г. Грабовича про “недооціненого І. Костецького”, супроводжувану переконливою аргументацією². Ця “недооціненість” яскраво виявилася в залишенні поза увагою низки філософських ідей, які представлені у працях І. Костецького, особливо тих, які були написані цим автором у післявоєнні роки (1945–1948). У пропонованій читачеві розвідці ці ідеї розглядаються не у “технічно-філософському” аспекті (експлікація методології, концепції, дефінітивно чітких понять, їх когерентності чи несумісності, наявність обґрунтованих посилань на філософські теорії, їх критична диференціація тощо), а з позиції *реконтекстуалізації*. Такий підхід характерний для новітнього філософського мислення, яке орієнтоване на “розмивання” традиційних професійних матриць (між філософією, літературною критикою, естетичним та мистецьким дискурсом тощо), а також *всередині* філософії (між окремими її предметними і методологічними відгалуженнями, як-от між аналітичною філософією і прагматизмом, філософією науки і неопрагматизмом тощо).

¹ І. Костецький ‘З компасом’ в *Антологія першоджерел*. Ч. 2: МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини 1945-1948 (укл. Л. Стефановська, Варшава 2014) 303.

² Г. Грабович, ‘Недооцінений Костецький’ в Г. Грабович, *Тексти і маски* (К., Критика 2005) 258–267.

Характерною, або “стартовою”, ознакою реконтекстуалізації тексту є те, що текст, як предмет дослідження-прочитання³, не рубрикується за жанром, тобто критичний есей, тематична стаття, трактат, драматичний твір, роман, поезія стають рівноцінними чинниками реконтекстуалізації залежно від дослідницького (читацького) задуму. Філософська реконтекстуалізація полягає у тому, що текст розглядається не з точки зору застосування у ньому чіткого аналітичного інструментарію (понять, категорій, концептуальної логіки, обґрунтованості посилань на філософську теорію чи її окремі положення), а наявності ідей, візій, оцінок, що вирізняються гостротою погляду на *нові* проблеми, тенденції, форми інтелектуального життя. Текстуальна артикуляція такого підходу може супроводжуватися залученням (незначною мірою й у вільному викладі) посилань на твори філософів, учених, письменників чи фрагменти із цих творів, що сприяє, але не є вирішальним чинником у вибудовуванні філософського дискурсу у річищі авторських міркувань з приводу якоїсь проблеми.

*Ігор Костецький (1913–1983).
Фото 1953 року*

Відношення “авторський оригінал тексту” – “текст дослідження цього оригіналу” завжди “зіпсоване” (у позитивному сенсі, незалежно від апологетичності чи альтернативності позиції) контекстом інших досліджень, у яких також присутнє це відношення. Тобто “авторські міркування” – це осяжний дискурс інтерпретацій текстів (автора оригіналів творів, що досліджуються), сукупність яких виокремлена, осмислена й голістично поєднана кожним із дослідників. Важливим аспектом реконтекстуалізації тексту є те, що осяжність дискурсу не потребує його максимальної повноти і може

³ Поняття “дослідження” застосовується у широкому сенсі, як прочитання тексту, що вносить елемент новизни, але не звертається до точних текстуальних посилань, аналізу й порівнянь тощо. Переконливий приклад такого “дослідження-прочитання” становить текст статті В. Барки “Експресіоністична проза І. Костецького” (В. Барка “Експресіоністична проза Ігоря Костецького” в *Антологія першоджерел...* 20–36), де згадуються прізвища Пруста, Джойса й не згадуються В. Ворінгера, А. Бергсона, М. Хвильового, хоч їхні ідеї фоново присутні.

обмежуватися кількісно незначним обсягом інтерпретацій. Насамперед береться до уваги активна позиція дослідника-читача тексту, яка залежить від його/її особистих творчих зацікавленостей, а також від невіддільної від цих зацікавленостей суголосності дослідження із відповідними політико-моральними, інтелектуальними тенденціями. Ця суголосність може схилитися або до конформізму, адаптації до *status quo* або ж виявлятися у зацікавленому сприйнятті альтернативності. Філософська реконтекстуалізація (або яка інша, наприклад літературно-критична) тим інтелектуально ефективніша й, отже, прагматичніша, чим ближчою вона виявляється до альтернативних тенденцій. Альтернативність, про яку йдеться, не тотожна несумірності, протиставленості, взаємовиключенню, хоч останні можуть бути її побіжними елементами. Це спектр “інакшостей”, в діапазоні якого можна обрати “свою інакшість”. Наприклад, І. Костецький називає статтю, де він викладає свою інтерпретацію кількох творів та особистості Ю. Клена – “Мій Юрій Клен”⁴. Дослідницький елемент цієї статті полягає у тому, що, як читач, І. Костецький акцентує і вирізняє оригінальні риси Клена-автора, які йшли всупереч теоретично усталеним професійно-естетичним оцінкам. За приклад береться прозова новела про земну мандрівку Архангела. “Ми всі були захвачені, – пише І. Костецький, – хоч по тому авторитетні літературні критики пояснили мені, що новела з погляду естетичного нічого не варта”⁵. Але, беручи до уваги метаморфози ідей модерну в українській філософській думці ХХ ст.⁶, є підстави стверджувати, що ця побіжна заувага І. Костецького вартує вагомо, бо акцентує вкрай характерну для модернізму (як одного з проявів модерну) рису, а саме, перебільшене виокремлення, навіть гротескне, часткового, індивідуально випадкового на тлі узагальнено плаского, хоч і канонічно переконливого. Для І. Костецького твори Ю. Клена причетні до “загостреної свідомості сучасників”, тому в наративі образу цього поета і перекладача європейської класики (Шекспіра, Байрона, Шеллі, Рільке, Рембо) домінує думка, характерна для експресіоністичних зацікавлень західних інтелектуалів, які поділяв також сам І. Костецький. У згаданій статті він наголошує перевагу гротеску над спогадом, який “уйнятий у симетричні періоди і канонізовані образні загальники...”⁷. Теоретико-естетичного аналізу немає, але є низка яскравих “неканонічних” думок філософського, мистецького, літературно-критичного змісту, завдяки яким стаття І. Костецького може бути цікавою і для сучасного читача.

⁴ І. Костецький, ‘Мій Юрій Клен’ в *Антологія першоджерел...* 317–324.

⁵ Там само 323

⁶ Н. Поліщук, ‘Метаморфози ідей модерну в українській філософській думці ХХ ст.’ в *Філософські діалоги*. Філософія, культура, суспільство. Вип. 9-10. (до 85-річчя академіка Мирослава Поповича, М. В. Попович (ред.) 2015) 195–212.

⁷ І. Костецький ‘Мій Юрій Клен’... 319.

З погляду реконтекстуалізації близьким до інтерпретації І. Костецьким Ю. Клена є тлумачення В. Баркою “експресіоністичної прози” І. Костецького не як результату вибору між концептуально обґрунтованими напрямками в естетиці й мистецтві, а як зразок впровадження нового неканонічного стилю в письменстві. Такий підхід цікавий утіленням у ньому широкого спектру реконтекстуалізації не як цілеспрямовано застосованого методу, а як вільного співставлення (гри) контекстів, інспірованих лише кількома прозовими творами І. Костецького. Завдання *аналізу усієї* творчості не порушувалося, і в цьому не було потреби. Новий поворот дискурсу й відповідний висновок виникає якраз в активному межовому полі гри різних контекстів, які обирає автор інтерпретації. Цей поворот може включати аналіз як один із можливих, але не обов’язковий елемент. Головне – візія новизни, на яку спроможний та якою переймається автор. В. Барка пише: “Костецький міг би вибрати собі також напрям сюрреалістичний чи неоімпресіонізм або плятформу авангардистів, і скласти теж оригінальні новелі. Бо запора не в тайнах “ізмів”, а вірному вираженні творчої особистості, для цього потрібна свобода мистецького шукання і вислову”⁸. І. Костецький, як і його дослідник-читач В. Барка, володіли саме такою свободою мистецького шукання й інтелектуального вибору. Вони були вільні від тиску “ізмів” й мали мужність і хист виявити свій власний естетичний смак і підхід до інтелектуальної новизни. У В. Барки це виявилось у реконтекстуалізації кількох творів І. Костецького, що дало свій конкретний, вагомий, але *неканонічний* результат. Таким можна вважати висновок про “український експресіонізм” автора цих творів. Новизна тут не в національному колориті означення “український”, а в тому, що І. Костецький уніс новизну в тлумачення експресіонізму як автор, що ідентифікував себе з українською культурою й перспективами її розвитку на національному ґрунті, який він не відмежовував від ґрунту західної, а також світової культури (включно зі східною). Саме у цьому *невідмежуванні* й прагненні його відстояти – джерело струменю новизни, характерної для “українського експресіонізму” І. Костецького. Беручи до уваги яскравий опис Ю. Шерехом (Ю. Шевельовим) фрагменту біографії І. Костецького, пов’язану із його діяльністю як одного з керівників МУРу (організації “Мистецький Українській Рух”, 1945–1948, Фюрт, Німеччина), де йдеться про переважання у дискусіях прихильників національно-органічного спрямування на протигагу “європейцям”⁹, є підстави вважати,

⁸ В. Барка, ‘Експресіоністична проза Ігоря Костецького’ ... 33.

⁹ Ю. Шерех увиразнює образ І. Костецького як письменника й колегу в організаційних справах на тлі його непростих взаємин з еміграційним середовищем. “Його головною мрією було видавати власний журнал, що мав, як тут вже згадано, зватися “Хорс”. Він роками збирав матеріал, літературні твори чи ілюстрації. Він листувався з письменниками, українськими й німецькими (до інших націй шляхи тоді були закриті). Бо в цьому журналі українське мало поєднуватися з чужинецьким, усесвітнім – концепція, якої українська еміграція тоді зовсім не була спроможна сприйняти” (Ю. ШЕРЕХ, *Я – мене – мені... (і до-вкруги)*). Спогади. 2. В Європі (Х., Фоліо 2012) 147.

що експресіоністична позиція І. Костецького стала “непрограмним протестом” (пізніша ремарка В. Барки) проти несправедливої й непримиренної критики з боку перших.

Протестна реакція на тогочасне нерозуміння експресіоністичних уподобань І. Костецького спиралася на його багату ерудицію і творчу снагу до обопільного збагачення української і світової культури, особливо на теренах мистецтва. Новизна й оригінальність реконтекстуалізації В. Баркою творчості І. Костецького (якого він влучно порівнював з “леопардом”) полягає у тому, що ця новизна викресається на межі залучення зовсім різних, майже несподіваних, до того ж “невидимих” контекстів (бо неартикульованих і без посилань на прізвища вірогідних авторів ідей). Про існування останніх можна припустити на підставі міркувань В. Барки про “готику” письменства І. Костецького, з одного боку, а з другого, про насиченість його “романтичним віталізмом”. Виокремлення поняття “готичного піднесення” здійснено у дусі модерністичного підходу В. Ворінгера до мистецтва й літератури з відповідними посиланнями на стиль готики. Згідно з В. Ворінгером, витоки цього стилю – у взаємодії експресивної “формотворчої волі” і невизначеного трансцендентного простору абстракції, потрактованого у дусі романтичної довіри до безмежних можливостей свідомості індивіда¹⁰. Другий бік, який стосувався “романтичного віталізму”, був близьким йому за пасіонарністю, але зовсім не копіював підходи, які характеризували українське відродження кінця 20-х років, зокрема ідеї “романтичного віталізму” лідера цього напрямку М. Хвильового. В інтерпретації В. Барки І. Костецький вибудовував свої контексти, які дали йому змогу внести новизну у підходи як до експресіонізму, так і до романтики віталізму на ґрунті близької до музики мистецької синтези, що невіддільна від падінь і злетів земного, емпіричного життя людини. “Немає тут відкриття в логіці і знанні природи, але є вагнеріянськи-оркестрове відкриття для письменства: висвітлювати суцільний комплекс життєвого явища з його кров’ю і сіллю, блиском і терпкістю, гіркотою і загадковістю, аж до зростання в переможну дію серед фантасмагорії теперішнього існування”¹¹.

¹⁰ Книга німецького теоретика й історика мистецтва, філософа Вільгельма Ворінгера “Абстракція і емпатія” (W. Worringer, *Abstraction and Empathy* (Chicago, Elephant Paperbacks. Ivan R. Dee, Publisher 1997) після першого опублікування німецькою мовою у 1908 р. та подальших перевидань стала невід’ємною частиною активних дискусій у першій половині ХХ ст., особливо у колах німецьких інтелектуалів. Є підстави вважати, що ідеї В. Ворінгера обговорювалися у творчій спільноті організаторів і членів МУРу, серед яких були І. Костецький, Ю. Шевельов (Ю. Шерех), В. Домонтович (В. Петров), В. Барка та ін. Прізвисько Ворінгера, зокрема, згадується у записнику В. Домонтовича (В. Петрова), супроводжуване коментарем про готику як “бурхливо-екстатич[не] поривання до нескінченного...” (В. Домонтович, ‘Записник’ у В. Домонтович, *Без ґрунту*. Повісті (К., Гелікон, 2000) 450.

¹¹ В. БАРКА, ‘Експресіоністична проза Ігоря Костецького’... 35.

Дослідницький підхід у площині реконтекстуалізації (критичного, творчого зіставлення різних інтепретацій тексту/текстів з позиції ще однієї інтерпретації, яка не претендує на остаточність) не підпадає під стереотипне негативне означення “релятивізму”, якщо останнє не базується на безальтернативності й категоричності тези про дослідження як цільовий рух до одного, “справді істинного” тлумачення якогось тексту. Якщо ця теза не догматизується, тобто припускає можливість альтернативних підходів, то не догматизується й поняття відносності (релятивності), й відповідно, не “упосліджується” схематичним ярликом “-ізму”, наразі “релятивізму”. По відношенню до догматизованого релятивізму реконтекстуалізація займає позицію альтернативності, побудовану на визнанні рівноцінності різних контекстуальних тлумачень, заохоченні їх змагальності не на теренах наближення до наперед визнаної “єдиної істини”, а шляхом виявлення елементів новизни, неординарності порівняно з уже прийнятими й усталеними підходами й, отже, припустимості визнання “різних істин”.

Реконтекстуалізація – це не лише нарощування (на кшталт палімпесту) контекстуального поля, у яке І. Костецький занурюється у процесі дослідження, але, головним чином, пошук властивої творам автора (що читається-досліджується) текстуальної оптики візійності щодо явищ і тенденцій новизни, завдяки якій увиразнюються ще невидимі для широкого загалу політико-соціальні, моральні, інтелектуальні зрушення. З цієї точки зору творчість І. Костецького надає багатий простір як для контекстуального розширення, так і часової актуалізації текстів, які належать цьому видатному українському інтелектуалові. Під часовою актуалізацією мається на увазі не відкриття цим автором позачасових, філософськи довершених ідеалів, а формування *в наш час* соціальних практик, які орієнтовані на інтелектуальну культуру ліберальної еволюційності, кроки до якої були зроблені І. Костецьким у *свій час*, більш ніж півсторіччя тому. Якщо взяти до уваги славнозвісну ідею Г. Гегеля про філософію як схоплений думкою час, то “схоплення думкою часу” І. Костецьким цілком підпадає під *філософський* дискурс, хоч у його працях відсутній фаховий філософський аналіз, на який він і не претендував. Актуальність такого вільного, варіативного філософського дискурсу проявилася у розмислах над проблемою ідентичності у різних контекстах, з урахуванням жанрової специфіки твору.

Погляди І. Костецького на ідентичність можна умовно класифікувати відповідно до кількох наскрізних тем, на яких він зосереджується, незалежно від змісту нарративного матеріалу, жанрової та стилістичної форми його подання. Важливо наголосити, що ці наскрізні теми присутні не з огляду на вже обрану теоретичну схему їх обґрунтування, а як теми-запитання. Відповіді на них залишаються відкритими, хоч автор пропонує у кожному випадку свій, досить вільний, варіант тлумачення або, якщо такого не обрано, вкрай загострює на цій темі увагу – часто пародійно, гротескно, як у драмі- містерії “Дійство про велику людину”. До наскрізних тем, безпосередньо дотичних до тлумачення

ідентичності, належить тема співвідношення загального й індивідуального, яка розгалужується на смислові підтеми “я – ми”, “індивід – ім’я”, “індивід – нація”, “національна – загальносвітова культура”. Порушуючи ці теми, ерудит широкого профілю І. Костецький усвідомлено не вдається до викладу теоретичних (філософських, літературознавчих, естетичних) міркувань, віддаючи перевагу письменницьким засобам – від коротких новел, есеїв, фрагментарних розмислів упродовж інтерв’ю до розлогих наративів біографічного характеру та драматичних творів.

Україно-американська дослідниця модерної української драми Лариса Залеська-Онишкевич наводить фрагмент із власної переписки з І. Костецьким, у якому той зауважує, що для нього не має суттєвого значення “сам виклад системи, репрезентованої її носіями, а тільки ігрове відношення до системи, пародійне її застосування засобами театру”¹². Драму-містерію “Дійство про велику людину” можна вважати яскравою демонстрацією такого ігрового відношення до “системи” (й не тільки екзистенціалізму, про який зауважує Л. Залеська-Онишкевич), але будь-якої іншої, й не тільки філософської, але й ідеологічної, політичної, побутово-життєвої. Відношення “ми – я”, “система – індивід” обігруються у контекстах різноманітних можливих і неможливих “проектів величч” – партійного лідера й популярного промовця, злочинця, автора підручників чи фахового судді, усамітненого “відлюдника на горі”, учасника “великої змови інтелектуалів”, покірливого чоловіка власної дружини тощо. Шляхом пародійного обігривання цих контекстів (часто на межі абсурду) авторові драми-містерії вдається максимально загострити увагу на питанні про надважливу вагомість індивідуального вибору кожною людиною власного життєвого шляху, тобто вільного вибору ідентичності на шляху себешукання, навіть коли цей шлях наразі нездійснений. Вірогідно, що головний герой драми має ім’я Максимус саме у контексті *максимально* виявленої ним спроможності вільно обрати і змінити свою ідентичність, розпорядитися своїм “правом жити” самому, хоч у соціальній ієрархії він посідає непримітне становище (дисциплінований працівник поштової управи). Тим не менше Максимус “хотів вирватися з обов’язку бігати конем у манежі”¹³, тобто бути замкненим у колі загальникових ідей, бажань, усталених життєвих звичок і смаків. Підвладному становищу у цьому колі протиставляється “велич окремої людини”. Ця остання виявляється не в підручничковій зразковості, наприклад, в умінні “щось таке вступити з загальною справедливістю”¹⁴, а в доланні “власної неволі” через волю до себешукання, яка дуже зримо

¹² Л. Залеська-Онишкевич, ‘Аспекти часу і структури’ в *Антологія модерної української драми* (укл. Л. Залеська-Онишкевич, Київ-Едмонтон-Торонто, Таксон 1998) 333.

¹³ І. Костецький, ‘Дійство про велику людину’ в *Тобі належить цілий світ*. Вибрані твори (укл. М.Р. Стех К., Критика 2005) 387.

¹⁴ Там само 368.

виявляється у спроможності змінити свою ідентичність, при чому не тільки і не стільки у практично втіленій спроможності, *а лише у порухові волі, рішучості наміру це зробити*. Ця думка *саме у її простій самодостатності* ще не оцінена належним чином як під кутом зору її недеklarативної новизни у часи І. Костецького, так і подальшої актуалізації на переломі двох століть.

У філософському контексті ідея значущості індивідуального поруху волі й моральних зусиль була виявом оригінального осмислення українським інтелектуалом-європеїстом загальної культурної й суспільно-політичної ситуації у західному світі (Європі й Америці) у першій половині ХХ ст., сформованої двома світовими війнами, а також кризою цінностей на зламі ХІХ–ХХ ст. На початку ХХ ст. потужним, але теж ще недостатньо оціненим відгуком на цю кризу, було осмислення американським прагматистом і гуманістом В. Джеймсом значущості “морального героїзму” малого вчинку звичайної людини (man on the street). Прикметно, що І. Костецький не підхопив песимістичних настроїв ірландця Джеймса Джойса, француза Марселя Пруста, американо-британського письменника Томаса Еліота та інших видатних інтелектуалів періоду “втраченого покоління”. Для нього надважлив чинником світовідчуття, творчості, інтелектуальної налаштованості було прагнення подолати безвихідь песимізму і знайти хоч найменшу, але перспективну стежину у напрямку утвердження культури і державотворчого потенціалу української нації. Висловлюючи критичний закид на адресу песимістичної ідеї Богдана Бойчука про одвічну трагедійність людського буття, І. Костецький убачав у цій ідеї “і теоретичну, і практичну помилку”. Ця остання впливала з ігнорування конечності людського буття, бо саме ця конечність породжує в людині спромогу “жити і діяти в конфлікті”, покладатися на “можливості вибору між чимсь і чимсь”¹⁵.

З позицій конечності людського існування І. Костецькій оцінював також практичне й теоретичне значення ідей. Ідея для нього не тотожна переконливо сформульованому загальникові й повинна ідентифікуватися із “земним ім’ям”. Конкретність і людяність діянь – супровідні ознаки культурного становлення. “Культурне виростання означає виростання її людяности тільки тоді, коли людина повнотою і зримо уявляє собі, що конкретно ховається за таким загальником, як “вища мета”. Так само й з похідним від того терміном “діяльність на користь цілого”. Така діяльність конче повинна дістати земне ім’я”¹⁶.

Формулювання ідеї, встановлення значення слова, зміна імені людини – це способи набуття ідентичності, які невіддільні від плюральності та змінюваності контекстів. У першому випадку йдеться про конкретизацію ідеї,

¹⁵ І. Костецький, ‘Відвідини «На горі»’ в *Тобі належить цілий світ...* 99.

¹⁶ Там само 99–100.

її “земне ім’я”, у другому – про смислову динаміку слова у письмі й усному мовленні, у третьому – про конкретну спроможність людини вільно обрати свою ідентичність. Є підстави вважати, що І. Костецький не читав і не цікавився класичними творами Г. Фреге та його послідовників у опрацюванні проблем семантики, оскільки це потребувало високої фахової освіченості у цій вузькій галузі. Крім того, така мета ним і не ставилася, оскільки він вважав, що теоретичні міркування про “семантичні ряди” віддаляють модерну людину від осягнення нею смислового багатства слова (йшлося про слово “Бог”), коли воно вимовляється “чистою автоматикою рідної своєї мови”¹⁷. Для І. Костецького значення слова – це не зображення (сучасною мовою “репрезентація”) чогось остаточно істинного, а гра і зміна смислів у письмовому й усному мовленні. Заслуговує на увагу й подальшу реконтекстуалізацію порівняння слова як “самодатності” й “дослівності”. Перевага надається слову як “самодатності”: “При тому зображення (головна для мене під час писання справа) цікавить мене завжди тільки як кут зору, як підтекст, або ж, коли йдеться про саме слово, то тоді слово як самодатність, слово як – ну, скажімо, як саморухома ракета. Інакше кажучи: все що завгодно, тільки не дослівність. А у нас вимагають саме дослівності. Давня звичка до дослівності знечулила читацькі нерви. Нерви стали невразливі на будь-що інакше поза дослівністю”¹⁸.

Під кутом зору ідентичності, “дослівність” слова – це його фіксоване, незалежне від контекстів значення, свого роду незмінна (корінна) тотожність, від якої “відраховуються” виниклі у викладі тексту смисли. “Самодатність” слова влучно порівнюється із “саморухомою ракетою”, бо його “рух” дається відкритістю слова до самозмін завдяки невіддільності цих самозмін від контекстів. Слово як “самоданість” не є зовнішнім, пасивно відображальним засобом щодо контекстів, але й зустрічно їх створює (“підтекст” кута зору, згідно з І. Костецьким). Аналогічний підхід до ідентичності присутній в інтерпретації імені людини, зокрема у новелі “Ціна людської назви”¹⁹. Головним тут є вибір людиною своєї ідентичності не завдяки “філософській рефлексії та глибинному усвідомленню свого хиткого становища у світі”²⁰, а як породження зовні непоказного вольового зусилля до зміни свого становища у

¹⁷ Там само 98.

¹⁸ Там само 112.

¹⁹ І. Костецький, ‘Ціна людської назви’ в *Тобі належить цілий світ...* 36–45.

²⁰ Ідея “плинної” ідентичності як “відгуку на кризу” представлена у цікавій статті О.П. Полухович “Плинна” ідентичність у прозі Ігоря Костецького”. На нашу думку, в описі перебігу здійснення цього відгуку у розмислах героя оповідання “Ціна людської назви” дещо перебільшена роль філософської рефлексії у зміні індивідуальності як *підоснови* усіх інших чинників дискурсу (О.П. Полухович, ‘«Плинна ідентичність» у прозі Ігоря Костецького’ (2013) *Наукові записки, Філологічні науки*, Том 150 64–69.

ситуації, що виникла. Це *життєво значуще, трансформаційне зусилля вибору* народжується з хаотичного плину свідомості-позасвідомості, сну-несну, здорового глузду й гарячкового марення. Автор підкреслено дегероїзує зовнішні поведінкові дії Павла Палія, незалежно від утілень ідентичності (“мого маленького дімка”), у яких той перебуває. Дегероїзація відбувається через увагу до деталей (“обгазетований пакунок” із сірниками, паспорт, яким Палій б’є мух, але не звертає увагу на зафіксоване там ім’я, “на всьому сірий ранок” тощо). Коли вибір здійснився, то також нічого зовні виразного й героїчного не відбувається (“Я не професор, сказав він... він у цей час жував. Я починаю все спочатку, вижував він нарешті”)²¹. Точка невороття до старої ідентичності зафіксована у непоказних фразах: “Я зовсім був забув, сказав він і ковтнув із чашечки. Не все так неможливо, як здається, Марто”²². Якщо скористатися яскравим і ємним висловом І. Костецького про те, що для людини за будь-яких обставин найголовнішим є “*встановити щоглу сенсу*”, то можна зробити висновок, що такою наскрізною “щоглою сенсу” для більшості його творів (принаймні, доступних наразі для читача-дослідника) є опанування думкою і відчуттям, що “*не все так неможливо*”. У різних варіативних формулюваннях вона присутня і в драматичних творах (згадати хоча б повторювану репліку Максимуса: “Але ж вони можуть почати все спочатку! І взагалі можна все ще почати спочатку!”) і в фрагментарних філософських міркуваннях, не угрунтованих струнками теоретичними рефлексіями, але від того не менш вагомими.

Наскрізні для проблеми ідентичності теми “я – нація”, “ми – нація”, “українська – світова культура” І. Костецький розглядає під кутом зору *можливості* здійснення України як національної держави й політико-культурної спільноти. Для цього підходу орієнтиром, або “щоглою сенсу”, виступає не абстрактна ідея, а вистраждана ним творчо й життєво, настанова про “можливість неможливого”. Марко Роберт Стех, канадський дослідник та упорядник творів І. Костецького, в есеях “Пошуки” та “Ім’я” висвітлює – не тільки біографічно угрунтовано, але й контекстуально по-новому – питання зміни ідентичності цим суперечливим й водночас послідовним українським інтелектуалом. Зокрема, він пише у своїх розвідках про “дихотомію долі однієї людської істоти, та водночас і про ‘ідентичність, тотожність ества у відмінних та змінних формах’²³, маючи на увазі зміну імені “Ігор Мерзляков” на “Ігор Костецький”. Він також зауважує про рефлексію у цій зміні низки думок, характерних для німецького письменника-модерніста Стефана Георге. З огляду на аспект реконтекстуалізації, прослідковується нашарування та відповідна актуалізація контекстів в інтерпретації питання ідентичності кількома авторами – Стех, Костецький, Георге.

²¹ І. Костецький, ‘Ціна людської назви’ в *Тобі належить цілий світ...* 44.

²² Там само.

²³ М. СТЕХ, ‘Ім’я’ в *Тобі належить цілий світ...* 87.

Уже наприкінці 1970-х років, міркуючи про вибір ідентичності “стати українцем”, І. Костецький підсумовує свої кроки у цьому напрямку як кроки до здійснення державності України, хоч на той час вони видавалися йому практично неможливими: “Народити Україну як реальне земне тіло, створити ваговиту планету української духової та політичної державності – це значить довести можливість неможливого. Єдина приваба, яка в земному існуванні людини може мати вище виправдання”²⁴. Окрема особистість, індивідуальність не є абстрактним феноменом, відірваним від національного ґрунту. “Коли я скажу: індивідуальність, я цілком свідомо включаю в це поняття і національність. На мою думку, що неповторніша творча людська особистість, то кришталевішими виступають її національні первні”²⁵.

До не менш вагомих кроків у напрямку наближення “неможливого” слід віднести омріяну І. Костецьким візію України як культурного осередку світового рівня – “Україну Київську”. Ідеально-уявна ідентичність з такою Україною була для українського інтелектуала у 1945-46 роки активною матеріалізованою силою, якщо вона спиралася на “будівну волю” окремої особистості. *Надзначуість* поруху такої волі до вибору ідентичності (моральної, політичної, інтелектуальної, національної, мистецької й ін.) полягає у тому, що цей порух здійснюється шляхом зовні непоказного, але дієво-результативного (й тому “радикального”) зусилля у “прірві свободи”, наданої людині. Індивідуалізований простір свободи наділяє людину-особистість здатністю не протиставляти ідеальне й матеріальне, практично земне й омріяне, національне й загальнолюдське. “Україна Київська” поставала “неможливим”, але вірогідним “новим суспільством”, про яке можна сказати: “співпраця і змагання людства через шляхетні національні прояви”²⁶. Такого кшталту нове суспільство поступово, але впевнено, крок за кроком, перетворюється із “неможливого” в “можливе” завдяки порухам будівної волі особистості. Загальне тут постає як узасадничене індивідуальним. Саме така особистість викарбовується крізь призму творчих напрацювань І. Костецького.

²⁴ І. Костецький, ‘Начерки передмови до нездійсненого видання зібраних творів’ в *Тобі належить цілий світ...* 519.

²⁵ І. Костецький, ‘Український реалізм ХХ сторіччя’ в *Антологія першоджерел...* 287.

²⁶ І. Костецький, ‘З компасом’ в *Антологія першоджерел...* 303.